

BiEPAG

Studija, maj 2023.

ENERGETIKA NA ZAPADNOM BALKANU

Autor: Dimitar Bečev *

* O istraživačkom projektu

Savetodavna grupa za javnu politiku Balkan u Evropi sprovodi sveobuhvatnu studiju o geopolitičkim dimenzijama zelene energetske tranzicije na Zapadnom Balkanu. Studija je zasnovana na analizi dokumentacije, nekoliko detaljnih studija slučaja i anketi sprovedenoj između marta i aprila 2023. u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Kosovu, Severnoj Makedoniji, Crnoj Gori i Srbiji. Ova analiza predstavlja inicijalne nalaze istraživanja i uspostavlja osnovu za budući razvoj projekta.

Sažetak

Energetski sektor na zapadnom Balkanu i dalje je zavisn od uglja i izložen korupciji i rentijerstvu. EU je nastojala da promoviše radikalne reforme forsirajući, politikom štapa i šargarepe, dekarbonizaciju i prelazak na obnovljive izvore energije. Međutim, treće strane poput Rusije, Kine i Turske – zajedno sa Sjedinjenim Državama – uspostavile su veliko uporište u regionalnim privredama zasnovanim na fosilnim gorivima. Time su učvrstile status kvo i svrstale se uz interesne grupe u energetsom sektoru.

Da bi se razumeo strani uticaj na energetiku na Zapadnom Balkanu, moraju se imati u vidu dugoročni trendovi i strukturne karakteristike koje definišu ovaj sektor. Kao i drugi delovi privrede, oblast energetike je pod uticajem istorijskih dešavanja i savremenih političkih institucija. Budući da prožima privredu, društvo, politiku i međunarodne odnose, može se reći da predstavlja ogledalo regiona u celini. Pojave na makro nivou i institucionalno nasleđe, kao i procesi poput raspada Jugoslavije i izgradnja država koja je usledila, postkomunistička tranzicija, partijska politika i izbori, privatizacija, ekonomsko upravljanje, zarobljavanje države, evropske integracije i evropeizacija, sporovi oko suvereniteta, odnosi sa akterima koji nisu iz EU i regionalna saradnja, između ostalog, imaju energetska dimenziju.

Sledi kratak pregled oblasti energetike na Zapadnom Balkanu. Podeljen je na četiri dela: (1) istorijski pregled razvoja energetskeg sektora od sredine 20. veka do danas; (2) trenutna slika sektora; (3) analiza načina na koji zelena tranzicija koju promoviše EU utiče na region; (4) diskusija o ulozi koju imaju „spoljne sile“, odnosno Rusija, Kina i Turska. Odeljak se završava napomenama o načinu na koji se strani akteri odnose prema politici EU za unapređenje zelene tranzicije u zemljama Zapadnog Balkana koje teže članstvu u EU.

I. Istorijski pregled

Energetski sistemi zapadnog Balkana su u velikoj meri proizvod brze industrijalizacije i urbanizacije koja se dogodila tokom jugoslovenskog perioda i komunističkog režima Envera Hodže u Albaniji. Nakon 1945. godine, potražnja za energijom je rasla stabilnim tempom. Između 1958. i 1979, na primer, potrošnja je rasla po godišnjoj stopi od 6,7%, u poređenju sa svetskim prosekom od 4.4%¹. Država je investirala u objekte – termo i hidroelektrane (TE/HE) kao što su Kolubara u Srbiji, Kosovo A kod Prištine, REK Bitola u Severnoj Makedoniji, Koman na Drinu (Albanija), rafinerija NIS u Pančevu (Srbija), i Jadranski naftovod koji počinje od terminala Omišalj u Hrvatskoj. Za razliku od zemalja sovjetskog bloka, Albanija nije imala pristup kapitalnim resursima, tehnologiji i stručnosti neophodnim za razvoj nuklearne energije. Jugoslavija je u partnerstvu s vladom SAD i energetsom kompanijom Vestinghaus izgradila NE Krško 1983. godine, kao zajednički poduhvat tadašnjih socijalističkih republika Slovenije i Hrvatske.

Čak i tokom socijalističkog perioda, region koji će kasnije postati poznat kao Zapadni Balkan bio je sputan nedostatkom lokalnih investicija.

Čak i tokom socijalističkog perioda, region koji će kasnije postati poznat kao Zapadni Balkan bio je sputan nedostatkom lokalnih investicija. Jadranski naftovod, na primer, koji je završen 1974. godine, delimično su finansirali Kuvajt, Libija, Svetska banka, Mađarska i Čehoslovačka. Povećano oslanjanje na inostrano zaduživanje kako bi se pokrila ulaganja u stalni kapital i potrošnja postalo je strukturna karakteristika jugoslovenske privrede počev od sedamdesetih godina, uzrokujući velike tenzije u federaciji tokom naredne decenije. Autarkična politika Albanije, posebno nakon sloma odnosa sa Kinom sredinom sedamdesetih, nastojala je da smanji unutrašnju potrošnju i podstakne izvoz električne energije proizvedene iz hidroelektrana kao vrednog izvora strane valute.

Drugo nasleđe Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) je

---

¹ N. Bilcar, 'The questions of energy supply in Yugoslavia', *Energija*, 1983, <https://www.osti.gov/etdeweb/biblio/5948466>.

zavisnost od inostranih dobavljača fosilnih goriva, odnosno sirove nafte i prirodnog gasa. Do 1980-ih, SFRJ je crpila blizu 1 milijardu kubnih metara (bcm) gasa iz polja u Hrvatskoj (na kopnu, kao i na otvorenom moru), ali to nije bilo dovoljno za rastuću potražnju industrije i daljinskog grejanja u većim gradovima kao što su Beograd, Zagreb, Sarajevo i Skoplje. Glavni snabdevač koji se pojavio bio je Sovjetski Savez, sa gasom koji se pumpao u jugoslovenski distributivni sistem preko Mađarske. Sirova nafta je takođe dolazila uglavnom iz SSSR-a, kao i iz Libije i Iraka.

Raspad Jugoslavije imao je remetilački efekat. Problemi su bili sledeći: direktno oštećenje fizičke infrastrukture; isključenje električne mreže sa mreže kojom se snabdeva ostatak Evrope; negativan uticaj sankcija UN na ono što je ostalo od Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), što je uključivalo ograničenja izvoza nafte; sporovi oko vlasništva ili raspodele imovine (npr. u slučaju NE Krško koji je pokrenuo složene pravne sporove između Zagreba i Ljubljane tokom 1990-ih); nedovoljno ulaganje. Uz to, korupciju i klijentelizam pogoršali su poluautoritarni režimi koji su se pojavili. Kao i u drugim postsocijalističkim zemljama, energetska siromaštvo postalo je goruća briga širom regiona, uz hiperinflaciju (Srbija i Crna Gora), rat (Bosna/Kosovo), prekid trgovinskih veza (Severna Makedonija) i kolaps vlade (Albanija).

Te zaostavštine i dalje imaju negativan uticaj na političku ekonomiju energetike na Zapadnom Balkanu. Privatizacija u sektoru nafte i gasa 1990-ih i 2000-ih od koje su korist imali politički insajderi nastavlja da izaziva kontroverze u više zemalja. Vlade oklevaju da sprovedu radikalne reforme u sektoru električne energije i prirodnog gasa jer bi to moglo dovesti do povećanja cena i ugroziti socijalni mir. Političari i partijske klijentele koriste državna komunalna preduzeća za sopstveno bogaćenje². Rusija je iskoristila prednosti iz sovjetske ere da proširi svoje prisustvo u sektoru nafte i gasa. Kina je takođe instrumentalizovala snažnu potražnju za spoljnim investicijama kako bi osigurala da postojeći kapaciteti nastave da proizvode pristupačnu električnu energiju sa ciljem unapređenja svoje „dužničke diplomatije“ na Zapadnom Balkanu.

---

2 Tena Prelec, *The Transition Game: The persistence of elites and extractive practices in the energy sector in successor Yugoslav states (1980s-2010s)*, PhD thesis, University of Sussex, 2020, <http://sro.sussex.ac.uk/id/eprint/94329/>.

II. Struktura energetskog sektora

Energetskim sektorom na zapadnom Balkanu – pogotovo u Srbiji i Bosni i Hercegovini – i dalje dominiraju državna komunalna preduzeća. Ovo se naročito odnosi na električnu energiju i prirodni gas, a manje u slučaju nafte, gde je došlo do obimne privatizacije. Od tri najveće energetske kompanije u regionu u pogledu prihoda i tržišne kapitalizacije, dve su u javnom vlasništvu (Elektroprivreda Srbije ili EPS i JP Srbijagas), a jedna je privatna, Naftna industrija Srbije (NIS) – nekadašnja nacionalna naftna kompanija prodana ruskom Gaspromnjeftu 2008. godine.

Crna Gora, Severna Makedonija i Kosovo su delimični izuzetak. Podgorica je 2009. godine prodala 41% udela u EPCG, svom preduzeću za proizvodnju električne energije, A2A, italijanskoj komunalnoj kompaniji (ali je kasnije, 2020. godine, vratila svoj udeo). Severna Makedonija je 2005. godine podelila ELEM na MEPSO (koja je preuzela ulogu "Operatora prenosnog sistema" električne mreže ili TSO, prema EU nomenklaturi) i ESM (proizvodnja električne energije) – kao prvi korak ka konačnoj prodaji kompanije MEPSO EVN-u (Austrija)³. Na Kosovu je 2013. godine bivši državni konglomerat KEK podeljen na dva: KEK (rudnici lignita i proizvodnja) i KEDS/KESCO (distribucija i snabdevanje). KEDS i KESCO su kasnije prodati turskom konzorcijumu Çalık-Limak.

Državna komunalna preduzeća obavljaju važne društvene i političke funkcije. S jedne strane, oni su instrument za održavanje pristupačnih cena za potrošače kroz različite oblike energetske subvencija i unakrsnog finansiranja. S druge strane, energetske kompanije obezbeđuju radna mesta i resurse političkim partijama i njihovoj klijenteli. Generalni direktor Srbijagasa je, na primer, Dušan Bajatović, istaknuti član Socijalističke partije Srbije (SPS) i bivši narodni poslanik. Direktor EPCG Nikola Rovčanin je ranije bio portparol Demokratske Crne Gore, koju je predvodio Aleksa Bečić, ključni član vladajuće koalicije koja je preuzela vlast nakon izbora u avgustu 2020. godine. Kompanije generišu rente, dok gubitke i dugove na kraju pokrivaju državni budžeti (ili entitetski u slučaju Bosne i Hercegovine) i poreski obveznici.

Razlika između privatnih i državnih subjekata u praksi je često nejasna. Kako je pokazalo istraživanje Tene Prelec, privatizacije u energetskim sektorima

---

³ Elektromreže Srbije (EMS) su 2015. godine kupile 10% vlasništva crnogorskog elektroprenosnog sistema.

jugoslovenskih država naslednica, kao i njihov izostanak, imaju obeležja zarobljavanja države.⁴ Bilo prenosom javne imovine politički povezanim insajderima sa pristupom državnim subvencijama i drugim resursima ili stvaranjem partijskih feuda u državnim komunalnim preduzećima – obrazac odnosa i nepisana pravila i pretpostavke koji ih potvrđuju su nepromenjeni⁵.

Uprkos sveprisutnoj neformalnosti i rentijerstvu, energetska sektor je prošao kroz određene reforme, koje su se ubrzale tokom 2010-ih. Nakon što su se pridružile Energetskoj zajednici, sve zemlje Zapadnog Balkana su prihvatile obavezu pridržavanja zakonodavstva EU koje je usmereno ka liberalizaciji.

Uprkos sveprisutnoj neformalnosti i rentijerstvu, energetska sektor je prošao kroz određene reforme, koje su se ubrzale tokom 2010-ih. Nakon što su se pridružile Energetskoj zajednici, sve zemlje Zapadnog Balkana su prihvatile obavezu pridržavanja zakonodavstva EU koje je usmereno ka liberalizaciji. Vertikalno integrisana⁶ nacionalna elektroenergetska i gasna preduzeća moraju biti podeljena u zasebne entitete sa fokusom na proizvodnju i distribuciju/snabdevanje. To, zajedno sa drugim reformama poput uspostavljanja nezavisnih regulatora i energetskih berzi, ima za cilj privlačenje stranih direktnih investicija (SDI) u energetska sektor, jačanje konkurencije između trgovaca, omogućavanje preduzećima i domaćinstvima da biraju između različitih dobavljača i – tokom vremena – obaranje cena.

Severna Makedonija i Kosovo pokazuju kako „razdvajanje“⁷ funkcioniše u praksi. Međutim, u mnogim slučajevima, nacionalne vlasti nisu žurile da transponuju pravne tekovine EU. Srbija, na primer, nije u potpunosti razdvojila EPS da bi

---

4 Tena Prelec, 'The Transition Game: The persistence of elites and extractive practices in the energy sector in successor Yugoslav states (1980s-2010s)', PhD thesis, University of Sussex, 2020, <http://sro.sussex.ac.uk/id/eprint/94329/>. Vidi i Will Bartlett, 'Economic transformation and democratization in the Balkans' in 'Experimenting with democracy', Routledge, 2000.

5 Vladimir Spasić, 'Power production and distribution companies in the Balkan region - governments still in charge', Balkan Green Energy News, 2017, <https://balkangreenenergynews.com/power-production-and-distribution-companies-in-the-balkan-regiona-governments-still-in-charge/>.

6 Vertikalna integracija podrazumeva koncentraciju proizvodnje, uvoza, skladištenja, prenosa, distributivnih mreža i snabdevanja električnom energijom, prirodnim gasom ili naftom u rukama jednog privrednog subjekta, često nacionalnog monopola.

7 Florence School of Regulation, 'Unbundling in the European electricity and gas sectors', 2020, <https://fsr.eu.eu/unbundling-in-the-european-electricity-and-gas-sectors/>.

uspostavila potpuno autonomni TSO (Elektromreže Srbije, EMS) i tek treba da prenese ovlašćenja sa Ministarstva energetike na regulatorno telo⁸. U Bosni i Hercegovini, razdvajanje je u podmakloj fazi u Republici Srpskoj, ali je i dalje u toku u Federaciji Bosne i Hercegovine, a u potpunosti izostaje u distriktu Brčko, koji od tog izuzetka ima koristi⁹.

Razdvajanje gasnog podsektora još više zaostaje. Najveći napredak postigunt je u Severnoj Makedoniji, sa kompanijom National Energy Resources (NER) u funkciji TSO¹⁰. Srbija je u aprilu 2021. godine usvojila plan o podeli kompanija Srbijagasa i Yugorosgaz kako bi ispunila obaveze prema Energetskoj zajednici. Međutim, ovaj plan još uvek nije sproveden i Transportgas Srbija – operator mreže/TSO – stoga još uvek nije u potpunosti operativan¹¹. Gazprom je takođe većinski vlasnik TE Pančevo u Srbiji (vidi tabelu ispod). U Bosni i Hercegovini je razdvajanje samo delimično završeno.

Tabela 1: Termoelektrane na gas na Zapadnom Balkanu

Izvor: Global Gas Tracker [Tracker Map - Global Energy Monitor](#)

Zemlja	Elektrana	Instaliran kapacitet u megavatima (MV) (električna energija)	Tehnologija	Vlasništvo
Severna Makedonija	CHP TE Skopje	230 MV	Kombinovani ciklus	Territorial Generating Company No. 2 (TGC-2), Rusija 89.2%; Drugi 10.8%
Srbija	TE Pančevo	189 MV	Kombinovani ciklus	Gazprom 78%; Republika Srbija 22%
	TE Zrenjanin	110 MV	Kombinovani ciklus	EPS
	TE Novi Sad 250MV (2 jedinice)	250 MV (2 jedinice)	Parna turbina	EPS

Institucionalne i regulatorne reforme su od suštinskog značaja za omogućavanje ulaganja i diverzifikaciju snabdevanja energijom. To obuhvata izgradnju obnovljivih kapaciteta koji mogu da se takmiče sa električnom energijom proizvedenom od uglja koju obezbeđuju postojeće kompanije. Takođe bi bilo korisno otvoriti nacionalna tržišta za dobavljače i trgovce prirodnog gasa, a ne samo nacionalne kompanije, koje naginju ka tome da imaju dugoročne odnose sa ruskim Gazpromom.

8 Energetska zajednica, Implementacioni izveštaj za Srbiju, 2022, <https://www.energy-community.org/implementation/report/Serbia.html>

9 Energetska zajednica, Implementacioni izveštaj za Bosnu i Hercegovinu, <https://www.energy-community.org/implementation/report/Bosnia-Herzegovina.html>

10 NER je 2021. godine kupio udeo privatnog trgovca, kompanije Makpetrol, u kompaniji Gasification Macedonia (GA-MA), time uspostavivši nezavisni TSO/DSO.

11 Energetska zajednica, 2023, <https://www.energy-community.org/implementation/Serbia/GAS.html#:~:text=In%20April%202021%2C%20the%20Government,not%20being%20implemented%20as%20promised.>

III. Zavisnost od uglja

Zapadnom Balkanu prevashodno nedostaju domaći energetske resursi. Jedini izuzetak je lignit (mrki uglj) kao i hidroenergija, koja je ključna za proizvodnju električne energije u Albaniji i Crnoj Gori¹². Postoje obilna nalazišta uglja rasuta širom regiona, a Kosovo čak tvrdi da ima pete najveće zalihe u svetu. U 2018. godini bilo je 65 rudnika koji su proizvodili 93 miliona tona kamenog uglja i lignita – što odgovara jednoj petini uglja proizvedenog u EU¹³. Dokazane rezerve Srbije 192 puta premašuju njenu godišnju potrošnju. Bosna ima depozite koji odgovaraju potrošnji od 264 godine, a Albanija neverovatnih 6.000 godina. Nasuprot tome, većina nafte i prirodnog gasa koji ulaze u region se uvozi. Domaća proizvodnja nafte praktično ne postoji, a količine prirodnog gasa koje se eksploatišu su male. Srbija je, na primer, 2019. godine ekstrahovala samo 0,438 milijardi kubnih metara, što odgovara tek nešto više od petini njene godišnje potražnje¹⁴.

Nije iznenađujuće da su uglj i hidroenergija okosnica energetskih sistema u regionu. Kosovo, Srbija i Bosna i Hercegovina su među prvih 10 zemalja u svetu po učešću uglja u proizvodnji električne energije: 94.9%, 70%, odnosno 67.7% (podaci za 2020. godinu). Severna Makedonija (51%) i Crna Gora (41%) imaju relativno uravnoteženiji energetske miks. U 2017. godini, instalirani električni kapacitet od 18 gigavata (GV) u regionu bio je skoro ravnomerno podeljen između TE na uglj i HE. Trenutno, međutim, 70% električne energije na Zapadnom Balkanu proizvodi se iz uglja. Obnovljivi izvori (solarna i energija vetra) daleko zaostaju, a nuklearna energija ne postoji ako se zanemari uvoz električne energije na Zapadnom Balkanu iz susedne Mađarske, Rumunije i Bugarske.

Tabela 2. Projekti u vezi s ugljem na Zapadnom Balkanu

Izvori: Energetska zajednica; Bankwatch; SeeNews.

Zemlja	Broj TE	Instaliran kapacitet (gigavat, GV)	Udeo u električnoj energiji
Albanija	n/a	n/a	n/a
Bosna i Hercegovina	5	2 GV	67.7%
Kosovo	2	1.2 GV	94.9%
Crna Gora	1	0.2 GV	41%
Severna Makedonija	2	0.8 GV	51%
Srbija	6	4.3 GV	70%

¹² Dve velike hidroelektrane, Perućica (307 MV) i Piva (363 MV) obezbeđuju do tri četvrtine domaćeg snabdevanja strujom.

¹³ Pablo Ruiz Castillo, Hrvoje Medarac, Julian Somers and Giovanni Mandras, 'Recent trends in coal and peat regions in the Western Balkans and Ukraine', European Union, 2021, <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC126154>.

¹⁴ Podaci Energetske zajednice.

Prema podacima Evropske komisije, u šest zemalja Zapadnog Balkana je oko 138.000 radnih mesta povezano sa ugljem (90.000 u rudarskoj industriji i 49.000 u termoelektranama na uglj). Postepeno ukidanje uglja u skladu sa politikom EU moglo bi dovesti do gubitka od 0.4% svih radnih mesta u Crnoj Gori, 0.5% u Severnoj Makedoniji, 0.6% u Srbiji, 1.3% u Bosni i Hercegovini i 1.4% na Kosovu. U poslednja dva slučaja, uglj ima čak i veći udeo u procentu zaposlenosti nego u Poljskoj, gde odgovarajući udeo radne snage iznosi 0.7%.

Vlade Zapadnog Balkana pokazale su interesovanje za nove termoelektrane na uglj zbog hroničnog deficita električne energije i starosti postojećih elektrana, budući da je većina TE starija od 40 godina. Tokom 2010-ih, većina zemalja Zapadnog Balkana pokrenula je projekte za modernizaciju postojećih TE i izgradnju novih (vidi info box u nastavku).

BOSNA I HERCEGOVINA

U Bosni i Hercegovini je tokom protekle decenije planirano više novih blokova termoelektrana, pri čemu je tek nekoliko završeno, pa čak i započeto sa izgradnjom. Uglavnom su bili uključeni kineski investitori, ali su i drugi, konkretno ČEZ, bili uključeni u neke od projekata pre 2010. godine. Ako se implementiraju, ovi projekti bi mogli udvostručiti kapacitet proizvodnje u BiH na lignit:

- TE Stanari (300 MV): U blizini Banja Luke, puštena u rad 2016. godine. Investicija je finansirana iz kredita Kineske razvojne banka, a izgradnju je vodila kineska korporacija Dongfang Electric.
- Tuzlanski blok 7 (450 MV): Zajednički projekat finansiran od strane kineske Exim banke počev od 2017. godine. Projekat je trenutno "na čekanju".
- TE Banovići (350 MV): Blizu Tuzle, kod istoimenog rudnika lignita. Projekat je planiran u vidu investicije kineske kompanije Dongfang Electric, koji bi bio finansiran kreditima Industrijske i komercijalne banke Kine. Elektrana nije dobila građevinsku dozvolu i istekla joj je ekološka dozvola.
- Ugljevik 3 (600 MV): Radilo se o proširenju postojeće TE, koje je trebalo da bude finansirano iz kredita kineske banke koji je otkazan 2022. godine. Pre toga je najavljivano ulaganje u TE, kroz partnerstvo između Republike Srpske i ruskog biznismena Rašida Sardarova.
- Kakanj 8 (350 MV): U blizini Zenice-Doboja, FBiH, prethodno je planirano da ovaj projekat finansiraju kineske banke, uz investiciju kompanije China National Electric Engineering. Čini se da projekat trenutno nema investitora. Najavljeni su i planovi za Kakanj 9.
- Gacko (350 MV): Radi se o projektu u Republici Srpskoj. Nakon što je ČEZ odustao od prvobitnih planova za implementaciju projekta, u vezi sa njim je imenovan niz potencijalnih kineskih investitora, a nedavno i zajednički projekat sa korporacijom China Machinery and Engineering (CMEC). Čini se da su ovi

planovi napušteni i trenutno nema potvrđenog investitora zainteresovanog za projekat.

SRBIJA

U Srbiji je planiran niz proširenja postojećih termoelektrana:

- > Kostolac B3(350 MV): Ovo je zajednički projekat EPS-a sa korporacijom CMEC. Ekološka dozvola za projekat je poništena na sudu, ali su je vlasti ponovo izdale. Čini se da EPS ostaje posvećen projektu.
- > Kolubara B: Ovaj projekat je prvobitno trebalo da finansira Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD), ali je podrška povučena. Nakon toga, planirana je realizacija u vidu zajedničkog projekta EPS-a i kompanije PowerChina. Ministarstvo rudarstva i energetike Srbije je 2021. godine najavilo otkazivanje projekta, ali nejasno je da li je EPS odustao od projekta jer se on pominje u strateškim planovima kompanije za period do 2035. godine.
- > Nikola Tesla B blok 3 i 4: Proširenje postojeće TE trebalo je da bude zajednička investicija EPS-a i italijanskog investitora. Planovi su poništeni, a dozvole su istekle.

KOSOVO

- > Kosovo C/Kosova e Re (500 MV): Ovo je bio zajednički projekat sa kompanijom ContourGlobal (UK) uz kofinansiranje Svetske banke. Projekat je obustavljen 2020. godine nakon što je Svetska banka povukla podršku. Jedna od trenutnih opcija podrazumeva obnovu postojećih jedinica.

CRNA GORA

- > Pljevlja II (300 MV): Ovo je proširenje postojeće TE, koja je sagrađena 1982. godine. Projekat je otkazan, nakon nekoliko godina bez napretka sa češkim i kineskim investitorima.

Pod pritiskom Sekretarijata Energetske zajednice, lokalnog protivljenja i pojedinih sudskih slučajeva, nekoliko projekata iz Tabele 2 je napušteno, uključujući Kosovo C, Plevlja II i potencijalno Tuzla 7. Pored gore navedenih novih jedinica lignita, određeni broj rekonstrukcija TE je takođe planiran, u toku ili već završen.

Uprkos politici EU o postepenom ukidanju uglja i posvećenosti država Zapadnog

Balkana Zelenoj agendi (u nastavku), potražnja je i dalje velika. Srbija je 2022. godine uvezla 2,8 miliona tona uglja (iz Bosne, Crne Gore, Bugarske i Rumunije, kao i iz Indonezije preko Kine) i planira da uveze još 4,8 miliona tona u 2023¹⁵. Kosovo je 2022. uvezlo uglj u vrednosti od 1,5 miliona evra.

IV. Energetski deficit

Ulaganja u uglj su podstaknuta hroničnim deficitom električne energije koji se javlja na Zapadnom Balkanu. U periodima najvećeg opterećenja, region uvozi električnu energiju od suseda – npr. Rumunije, Bugarske i Mađarske, kao i iz Grčke, koja se nametnula kao lider u obnovljivim izvorima energije u širem regionu jugoistočne Evrope.

Potražnja

Prema Međunarodnoj agenciji za energetiku, potražnja za energijom pratila je različite putanje u Albaniji, na Kosovu i u Severnoj Makedoniji, s jedne strane, i u Srbiji, Bosni i Crnoj Gori, s druge. U prvoj grupi zemalja, potrošnja električne energije se brzo povećala – za neverovatnih 267% u Albaniji i za četvrtinu u Severnoj Makedoniji između 1990. i 2020. godine. Na Kosovu je došlo do ekspanzije od 90% između 2000. i 2010. godine. Nakon toga je usledio period stabilizacije pre porasta od još 20% između 2018. i 2021. godine. Ova promena se objašnjava rastom stanovništva na Kosovu i, u slučaju Albanije, povećanom potrošnjom po glavi stanovnika koja se dovodi u vezu sa ekonomskim promenama nakon kraja komunizma.

U drugoj grupi zemalja potražnja je smanjena – u Crnoj Gori za 23.45% (u odnosu na 2005. godinu), u Bosni za 11.59% i u Srbiji za 2.8%. Trendovi kao što su deindustrijalizacija, demografska pomeranja i emigracija neutralisali su rastuću privatnu potrošnju. Pad industrijske potražnje je posebno značajan. U Srbiji je ona smanjena za 60% između 1990. i 1993. godine. U Bosni je opala za 90% u istom periodu, što se podurara sa početkom rata. Dok se potražnja u Srbiji nakon toga polako oporavljala, u Bosni to još uvek nije slučaj. U skorije vreme, Crna Gora je smanjila kapacitete svoje velike topionice aluminijuma, KAP, pa je i konačno zatvorila, 2022. godine.

---

¹⁵ Milica Rilak, 'Srbija planira da uveze 70 odsto više uglja nego u 2022. godini, ali i da izveze 39 odsto više struje', *Biznis.rs*, <https://biznis.rs/vesti/srbija/srbija-planira-da-uveze-70-odsto-vise-uglja-i-20-odsto-vise-derivata-nego-u-2022-godini-ali-i-da-izveze-39-odsto-vise-struje/>.

Ponuda

Uprkos tome, domaća ponuda ponekad nije u stanju da zadovolji potražnju. To se pogotovo odnosi na grejnu sezonu (od novembra do decembra) tokom hladnih zima. Subvencionisane maloprodajne cene – koje su niže od veleprodajnih tržišnih – i opšte odsustvo daljinskog grejanja van velikih gradova povećavaju potrošnju električne energije u domaćinstvima. Fabrike na uglj ne mogu da održe korak zbog svoje zastarele tehnologije i uskih grla u obasti rudarstva. U međuvremenu, u zemljama koje se oslanjaju na hidroenergiju, kao što je Albanija, nizak nivo brana tokom leta predstavlja veliki izazov, a situaciju pogoršavaju suše izazvane klimatskim promenama. Deficiti se moraju rešiti uvozom električne energije, bilo iz regiona ili iz susjednih zemalja.

Međutim, u blažim uslovima, zemlje poput Srbije i Bosne i Hercegovine zapravo proizvode viškove električne energije koje izvoze svojim susjedima. Energija proizvedena iz uglja je cenovno konkurentna jer dotične zemlje ne oporezuju emisije ugljenika, za razliku od EU.

V. Višestruka kriza 2021-22

Jaz između potražnje i ponude bio je posebno akutan u periodu krajem 2021, odnosno tokom 2022. godine. Maloprodajne cene električne energije dostigle su nivoe koji su bili deset puta niži od rekordnih veleprodajnih cena električne energije (usled cene prirodnog gasa na evropskim berzama)¹⁶. U decembru 2021. kvar u TE TENT koja snabdeva Beograd – izazvan lošim kvalitetom lignita zbog nedovoljnog ulaganja i lošeg upravljanja jamama – primorao je EPS da uvozi nezabeležene količine uglja. Ministarka energetike Zorana Mihajlović je u julu 2022. godine izjavila da će do kraja godine na uvoz uglja i struje biti potrošeno do milijardu evra¹⁷. Kosovo je trpelo restrikcije struje u zimu 2021/22, dok je Severna Makedonija morala ponovo da pokrene staru TE Negotino koja radi na izuzetno zagađujuće teško gorivo. Hidroenergija nije mogla da nadoknadi deficit. Cene biomase – alternativnog goriva koje se koristi za grejanje domova i kuvanje – takođe su dramatično porasle.

¹⁶ Mirza Kušljugić i Damir Miljević, 'Energy transition in Western Balkans – how to move forward', *Balkan Green Energy News*, 2022, <https://balkangreenenergynews.com/energy-transition-in-western-balkans-how-to-move-forward/>.

¹⁷ Vladimir Spasić, 'Serbia to spend EUR 1 billion on electricity, coal imports by end of year', *Balkan Green Energy News*, 2022, <https://balkangreenenergynews.com/serbia-to-spend-eur-1-billion-on-electricity-coal-imports-by-end-of-year/>.

Takav razvoj događaja je bio u toku i pre 24. februara 2022. godine, početka rata u Ukrajini, koji je podigao cene širom Evrope i pojačao osećaj nesigurnosti na Zapadnom Balkanu. Krajem jula 2022. cena termalnog uglja dostigla je čak 407,47 američkih dolara po toni, u poređenju sa 165 dolara u januaru 2023. godine. Do avgusta, Kosovo je razmatralo uvođenje mera štednje energije¹⁸. Severna Makedonija je proglasila jednomesečno „vanredno stanje“, koje je kasnije produžila do aprila 2023. godine. Kriza je takođe primorala vlade Zapadnog Balkana da odlože postepeno ukidanje uglja. Severna Makedonija je odložila cilj sa 2027. na 2030. godinu.

VI. Zelena tranzicija

U principu, zemlje Zapadnog Balkana su se obavezale da će ukinuti ugalj u skladu sa politikama EU, Ugovorom o Energetskoj zajednici i drugim međunarodnim obavezama kao što je Pariski klimatski sporazum. Albanija, Crna Gora i Severna Makedonija pridružile su se savezu Powering Past Coal, koji je pokrenula Kanada na samitu COP23 (2017). Pored toga, Ugovor o Energetskoj zajednici sadrži odredbe za ograničavanje zagađenja iz elektrana. Međutim, ove odredbe ne uključuju postepeno ukidanje uglja, pa čak ni smanjenje proizvodnje. Umesto toga, one se odnose na modernizaciju postojećih kapaciteta, na primer kroz ugradnju sistema za prečišćavanje i smanjenje CO₂ i SO₂ (sumpor-dioksid).

Prelazak sa uglja na obnovljive izvore energije deo je približavanja EU. U oktobru 2020. godine lideri iz regiona usvojili su Sofijsku deklaraciju o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan. Time su se obavezali na potpuno usklađivanje sa Zakonom o klimi EU u cilju postizanja neutralnosti emisija do 2050. godine i ispunjenja energetske i klimatske ciljeve do 2030. godine. Zapadni Balkan će takođe biti podložan takozvanom Mehanizmu za prekogranično prilagođavanje ugljenika (CBAM), koji će stupiti na snagu 2026. godine. Sofijska deklaracija bavi se nastavkom usklađivanja sa sistemom EU za trgovanje emisijama kao i uvođenjem drugih instrumenata za određivanje cena na regionalnom nivou za promovisanje dekarbonizacije. Do sada je samo Crna Gora – koja sebe vidi kao regionalnog lidera kada je reč o usvajanju energetske i klimatske standarde EU – uvela nacionalni sistem određivanja limita i trgovanja (cap-and-trade). On obuhvata TE Plevlja, topionicu aluminijuma KAP (zatvorena u decembru 2021) i čeličanu Toščelik. Međutim, rezultati su pomešani, između ostalog i zbog

---

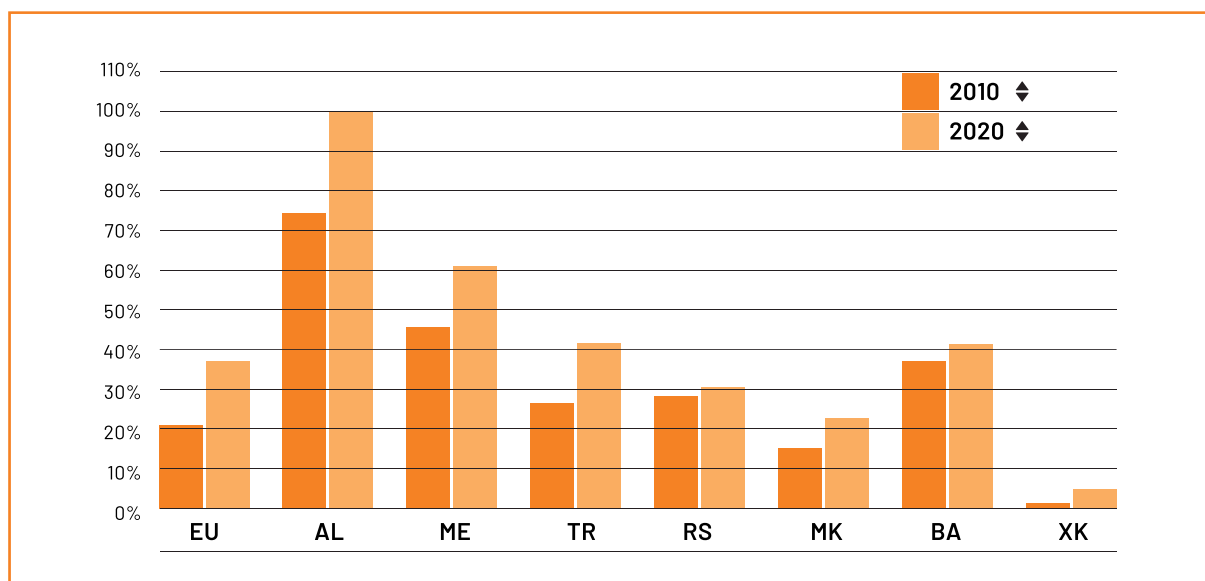
¹⁸ Valentina Dimitrievska, 'Albania steps in to help Kosovo avoid electricity rationing', bne IntelliNews, 2022, <https://intellinews.com/albania-steps-in-to-help-kosovo-avoid-electricity-rationing-253547/?source=kosovo>.

neambicioznog nacionalno utvrđenog doprinosa (NDC)¹⁹.

Pored ciljeva kao što su poboljšanje standarda emisija i energetske efikasnosti domova, tranzicija će zahtevati fokusiranje na obnovljive izvore. Energetska strategija Kosova (2022) predviđa instalaciju oko 1.600 MW obnovljivih kapaciteta do 2031. godine, u poređenju sa 900-1.200 MW svih kapaciteta koji trenutno pružaju termoelektrane. Sve u svemu, udeo obnovljivih izvora energije je porastao u regionu, iako neravnomerno.

Tabela 3: Električna energija proizvedena iz obnovljivih izvora energije, 2010. i 2020. [% bruto potrošnje električne energije]

Izvor: [Eurostat](#)

Najveći deo električne energije proizvedene iz obnovljivih izvora dolazi iz hidroenergije. Ovo je problematično jer hidroenergija – posebno kada se koristi u malim projektima – često ima negativan uticaj na životnu sredinu²⁰. Tokom 2010-ih godina, došlo je do velikog porasta broja takvih projekata. Do 2021. godine izgrađeno je 490 novih hidroelektrana kapaciteta ispod 10 MW na Zapadnom Balkanu, što je skoro petostruko povećanje u odnosu na 2009²¹.

¹⁹ NDC su obaveze potpisnica Pariskog klimatskog sporazuma. Za više informacija, vidi Pippa Gallop, 'The cautionary tale of Montenegro's emission trading scheme', Bankwatch, 2022, <https://bankwatch.org/blog/the-cautionary-tale-of-montenegro-s-emission-trading-scheme>.

²⁰ Tijana Dušej Risteć, 'Ekologija, reke u Srbiji i male hidroelektrane: Šta donose izmene Zakona o zaštiti prirode i gde je zabranjena gradnja MHE', BBC News na srpskom, 2021, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-58025526>. Vidi i M. Mitić, 'Meštanima Dadinca i aktivistima donirane jakne kao podrška u odbrani Rupske reke', Južne vesti, 2023, <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Mestanima-Dadinca-i-aktivistima-donirane-jakne-kao-podrska-u-odbrani-Rupske-reke.sr.html>.

²¹ Pippa Gallop, 'Republika Srpska moves ahead of its neighbours in virtually halting hydropower subsidies for new plants', Bankwatch, 2022, <https://bankwatch.org/blog/republika-srpska-moves-ahead-of-its-neighbours-in-virtually-halting-hydropower-subsidies-for-new-plants>.

Ovo proširenje došlo je kao rezultat povlašćenih fid-in tarifa koje su uspostavile vlade i zakonodavci²². Pored toga, kompanije sa političkim vezama profitirale su od sistema podrške usmerenih na hidroenergetski sektor²³. I pored toga što generišu atraktivne rente za insajdere, rezultati ovih projekata su beznačajni.

Trenutno je fokus na prelasku na projekte koji se baziraju na vetru i solarnoj energiji, koji su ekološki prihvatljiviji, ali i isplativi i ne zahtevaju podsticaje u vidu fid-in tarifa i subvencija. Srbija je u aprilu 2021. godine usvojila novi zakon o korišćenju obnovljivih izvora energije kojim se reorganizuje državna pomoć i ograničava obim fid-in tarifa²⁴. Međutim, promene su naišle na značajno protivljenje javnih preduzeća (EPS i EMS), koja kao svoju glavnu brigu navode stabilnost mreže. Slične promene su se desile na Kosovu i u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Ipak, ova promena postavlja i druga pitanja kao što je garantovanje kapaciteta baznog opterećenja (minimalna količina električne energije koja se mora isporučiti u mrežu u bilo kom trenutku, posebno tokom perioda vršnog opterećenja), što trenutno zavisi od termoelektrana na uglj²⁵. Zbog toga je prirodni gas privukao veliko interesovanje kao alternativa lignitu sa nižim emisijama ugljenika. Vlasti Severne Makedonije i njena elektroprivreda ESM, na primer, planiraju da zatvore blok 1 na uglj TE REK Bitola i 2024. godine ga zamene kogeneracionom jedinicom kapaciteta 250 MV koja radi na gas²⁶.

---

22 Pippa Gallop, 'Republika Srpska moves ahead of its neighbours in virtually halting hydropower subsidies for new plants', Bankwatch, 2022, <https://bankwatch.org/blog/republika-srpska-moves-ahead-of-its-neighbours-in-virtually-halting-hydropower-subsidies-for-new-plants>.

23 Vladimir Kostić and Dina Đorđević, 'Small hydroelectric power plants: the state and companies connected to Vučić's best man profit most', Center for Investigative Journalism of Serbia, 2018, <https://www.cins.rs/en/small-hydroelectric-power-plants-the-state-and-companies-connected-to-vucic-s-best-man-profit-most/>.

24 Igor Đorđević, Teodora Vujošević and Ivan Gazdić, 'High interest in renewables in Serbia - new regulation in a nutshell', Balkan Green Energy News, 2021, <https://balkangreenenergynews.com/high-interest-in-renewables-in-serbia-new-regulation-in-a-nutshell/>.

25 U Srbiji se debata o obnovljivim izvorima energije uglavnom fokusira na izazov balansiranja mreže. Međutim, kada postepeno ukidanje uglja postane zakonski zacrtan cilj, verovatno će se pojaviti zabrinutost u vezi sa baznim opterećenjem, kao u zemljama članicama EU u centralnoj i istočnoj Evropi.

26 SEE Energy News, 'North Macedonia: ESM to replace gas capacity for TPP Bitola unit 1', 2021, <https://serbia-energy.eu/north-macedonia-esm-to-replace-gas-capacity-for-tpp-bitola-unit-1/>.

VII. Strani uticaj u energetsom sektoru

Od svih aktera koji nisu članice EU, a uključeni su u region, Rusija ima najveći otisak u energetsom sektoru Balkana. Njen uticaj ima nekoliko aspekata: (1) većinu prirodnog gasa koji se troši na Zapadnom Balkanu – 2,7 milijardi kubnih metara u 2021. – isporučuje Rusija; (2) Ruski privredni entiteti pod kontrolom države poseduju kritičnu infrastrukturu za tranzit i skladištenje gasa, kao što su gasovod Turski tok u Srbiji i skladište Banatski Dvor; (3) Rusija poseduje ključna naftna sredstva, uključujući srpsku nacionalnu kompaniju NIS (Naftna industrija Srbije), rafinerije, skladišne, distributivne i maloprodajne mreže; i (4) Rusija snabdeva sirovom naftom lokalno tržište.

Prirodni gas na Zapadnom Balkanu

Izvor: [Reuters](#); [ERC.org.mk](#); [Stat.gov.rs](#).

Zemlja	Godišnji uvoz iz Rusije [2019]	Potražnja gasa
Srbija	2.1 bcm	2.5 bcm
Bosna	0.236 bcm	0.236 bcm
S. Makedonija	0.296 bcm	0.296 bcm

Zavisnost Srbije od ruskog gasa je nasleđe jugoslovenskog doba. Petrol (Ljubljana) i INA (Zagreb) su 1976. godine zaključili ugovor sa Sovjetskim Savezom za godišnji uvoz 1,5 milijardi kubnih metara preko Austrije gasovodom koji je izgradila austrijska kompanija OMV. Godine 1978. ugovoreno je još 1,65 milijardi kubnih metara za isporuku preko Mađarske²⁷. Do pokretanja gasovoda Turski tok 2020. godine, mađarska veza je ostala glavni uvozni kanal za Gasprom, naslednika sovjetskog ministarstva za gas. Dok su postjugoslovenske Hrvatska i Slovenija uspele da diverzifikuju svoje snabdevanje gasom zahvaljujući ugovorima sa zapadnim kompanijama i domaćoj proizvodnji (Hrvatska), Srbija i dalje trguje isključivo sa Rusijom. Isto važi i za Bosnu i Hercegovinu jer Sarajevo gas dobija iz Srbije. Severna Makedonija gas dobija putem veze sa Bugarskom koja datira iz 1990-ih.

27 Per Högselius, *Red Gas: Russia and the Origins of European Energy Dependence*, Palgrave Macmillan, 2012, pp. 171-2.

Kao i u drugim delovima istočne Evrope, dominacija Rusije u gasnom sektoru na Zapadnom Balkanu odražava faktore kao što su dominantna pozicija državnih preduzeća nad nacionalnim tržištima, ograničene prekogranične veze kojima bi se olakšala diverzifikacija snabdevanja, i bliske veze zemlje sa političkim akterima koji imaju uticaj na energetski sektor²⁸. Dodatni faktor, specifičan za Zapadni Balkan, je mala veličina regionalnog tržišta. Zajedno, ovih šest zemalja godišnje troši između 2,7-4 milijarde kubnih metara, od čega dve trećine troši Srbija. Ograničena potražnja smanjuje podsticaje za spoljne dobavljače, izuzev Gasproma, da traže pristup i investiraju u tranzitnu infrastrukturu, ostavljajući vladama da upravljaju sektorom. I dok se i one suočavaju sa finansijskim ograničenjima, srpska vlada može da se osloni na svoje bliske političke veze sa Moskvom.

EU i Sjedinjene Države su kontinuirano zabrinute zbog zavisnosti Zapadnog Balkana od ruskog gasa. Počevši od prekida snabdevanja u januaru 2009. godine, politika EU u regionu, kao i u široj istočnoj Evropi, fokusirala se na izgradnju interkonektora i zalaganje za liberalizaciju domaćih tržišta, omogućavajući konkurenciju u sektoru gasa.

EU i Sjedinjene Države su kontinuirano zabrinute zbog zavisnosti Zapadnog Balkana od ruskog gasa. Počevši od prekida snabdevanja u januaru 2009. godine, politika EU u regionu, kao i u široj istočnoj Evropi, fokusirala se na izgradnju interkonektora i zalaganje za liberalizaciju domaćih tržišta, omogućavajući konkurenciju u sektoru gasa. To je cilj koji su podržavale i uzastopne vlade SAD. Međutim, malo toga je postignuto, s mogućim izuzetkom Transjadranskog gasovoda (TAP) koji prolazi kroz Albaniju. Rat u Ukrajini mogao bi dati podsticaj diverzifikaciji. SAD podržavaju plutajuću jedinicu za skladištenje i regasifikaciju (FSRU) tečnog prirodnog gasa (LNG) u Aleksandropolisu, na severoistoku Grčke, koja bi trebalo da postane operativna krajem 2023. godine ili ubrzo nakon toga. Srbija bi odatle mogla da dobija gas kada završi izgradnju interkonektora kapaciteta 1,8 milijardi kubnih metara godišnje sa Bugarskom, što je projekat od zajedničkog interesa (PCI) koji podržava EU. Postoje planovi za povezivanje bosanskohercegovačke i hrvatske mreže, čime će se otvoriti zalihe preko terminala za tečni prirodni gas Krk (trenutno se vrši proširenje sa 2,9 na 6,1 milijardi kubnih metara godišnje). EU podržava i izgradnju gasnog interkonektora

između Grčke i Severne Makedonije, koji bi mogao biti od ključnog značaja za planirani prelazak sa proizvodnje električne energije iz uglja na gas. Na kraju, ali ne i najmanje važno, Albanija, Crna Gora, Hrvatska i Bosna odavno imaju planove za takozvani Jonsko-jadranski gasovod koji povezuje Transjadranski gasovod sa lukom Split.

Investicije u novu infrastrukturu oslanjaju se na scenario u kojem potražnja za gasom u regionu raste. Ovo bi se moglo desiti kao deo tranzicije sa uglja. Prema nekim scenarijima, kapacitet električne energije koja se na Zapadnom Balkanu proizvodi iz gasa mogao bi da doživi skoro trostruko povećanje, sa 779 MW na 2.442 MW. Dobici se mogu postići i ako domaćinstva koriste gas za grejanje i kuvanje, što bi smanjilo oslanjanje na zagađujuća tvrda goriva i subvencionisanu električnu energiju proizvedenu iz uglja. Međutim, takav scenario ima svoje mane jer bi učvrstio zavisnost od fosilnih goriva i veoma nestabilnih međunarodnih tržišta gasa. Veliki zaokret ka gasu bi mogao dodatno da odloži primenu obnovljive energije i zelenu tranziciju Zapadnog Balkana, koja ionako sporo napreduje²⁹.

Tokom 2010-ih, Kina je napravila prodor u energetski sektor Zapadnog Balkana. Njeni povoljni zajmovi na kojima se temelji takozvana inicijativa Pojas i put (BRI), usmeravani su ka modernizaciji i proširenju termoelektrana na uglj kao što su Kostolac (Srbija), Tuzla, Gacko i Stanari (Bosna). Uobičajeno, projekte koje finansira Peking sprovode kineski izvođači sa malim ulaganjima u privredu države prijema³⁰. U septembru 2021, Si Đinping je obećao Generalnoj skupštini UN da će Kina prestati da finansira projekte na uglj u inostranstvu³¹. Međutim, na Zapadnom Balkanu nema previše dokaza o ovoj promeni politike. Ipak, BRI se trenutno smanjuje, a Kina traži fleksibilnije i manje finansijski zahtevne projekte sa potencijalom da generišu veće prinose. Takva promena implicira da bi finansiranje uglja moglo prestati, dok bi broj malih postrojenja za obnovljive izvore, kompatibilnih sa promenama koje EU zahteva u nacionalnim energetskim strategijama i zakonodavstvu, mogao da poraste. U poređenju sa Rusijom, Kina na raspolaganju ima daleko veće finansijske i tehnološke resurse, a istovremeno je u stanju da se prilagođava promenljivim uslovima u ciljnim zemljama.

Turski investicioni portfolio je raznovrsniji. Kompanija Çalık-Limak je vlasnik kosovske kompanije za distribuciju električne energije KEDS. Turske firme su takođe investirale u projekte obnovljivih izvora energije na Kosovu, kao i u

29 Bankwatch, 'Western Balkans: EUR 3.5 billion gas build-out poses economic, energy security risks and threatens green transition', 2023, https://bankwatch.org/press_release/western-balkans-e3-5-billion-gas-build-out-poses-economic-energy-security-risks-and-threatens-green-transition.

30 Isto važi u izvesnoj meri i za Rusiju jer Gazprom dovodi sopstvene izvođače i u najboljem slučaju uključuje lokalne firme kao podizvođače.

31 BBC News, 'China pledges to stop building new coal energy plants abroad', 2021, <https://www.bbc.co.uk/news/world-asia-china-58647481>.

Severnoj Makedoniji. Energetska grupa Guris je predvodila napore za izgradnju vetroparka Kitka, što je delimično finansirala EBRD. Kompanija Fortim Energy razvija solarnu elektranu pored rudnika uglja Oslomej u Severnoj Makedoniji, u partnerstvu sa bugarskim Solarpro holdingom. Budući da Turska doživljava procvat novih obnovljivih kapaciteta, verovatno će usmeriti više investicija na zapadni Balkan.

Rusiji, Kini i Turskoj je zajedničko to što su njihove investicije uglavnom izrazito političke. Strane investitore podržavaju njihove vlade, koje su u direktnom kontaktu sa svojim pandanima na Zapadnom Balkanu. Česte su veze između političkih lidera koji su krajnji garanti za spoljne investitore i deluju kao zamena za vladavinu prava. Takvi odnosi su ugrađeni u sistem zakupnina, subvencija i drugih oblika sporednih plaćanja kako za političke elite, tako i za poslovne entitete. U tom smislu, strani uticaj u energetske sektoru Zapadnog Balkana je rezultat zarobljavanja države/politike koja definiše političku ekonomiju regiona, kao i faktor koji tom zarobljavanju doprinosi.

Politika i preferencije Rusije i Kine u suprotnosti su sa zelenom tranzicijom koju vodi EU. Rusija je zainteresovana za očuvanje statusa kvo i sprečavanje alternativnih snabdevača gasom dasteknu uporište u regionu. Time se indirektno učvršćuje vodeća uloga uglja u nacionalnim energetske sistemima u ključnim zemljama kao što su Srbija i Bosna. Zbog svoje oskudice i relativno visoke cene, gas ne može poslužiti kao tranziciono gorivo u prelasku na niskougljeničnu ekonomiju. To znači da će balkanske zemlje morati da naprave skok sa uglja direktno na obnovljive izvore energije, bez oslanjanja na gas kao prelazno rešenje, kao što je to pokušala Severna Makedonija. Negativan uticaj Kine još je uočljiviji zbog finansijske podrške koju je pružala termoelektranama koje sagorevaju lignit. Takvo finansiranje otupljuje pritisak EU na vlade da postupno ukinu ugalj u skladu sa svojim obavezama prema Ugovoru o Energetskoj zajednici. Pojava potencijalnih kineskih investitora počev od 2010. godine odložila je donošenje odluka o alternativnim vidovima razvoja elektroenergetskog sektora. Investicije se nisu ostvarile u značajnom obimu – i Kina sada na razboritiji način bira projekte u okviru Inicijative pojas i put, u poređenju sa svojim početnim angažmanom u regionu. Međutim, zemlje Zapadnog Balkana su u međuvremenu izgubile deceniju jer su se političari kladili na to da će Peking revitalizovati elektrane na ugalj.

VIII. Zaključak

Energetski sektor na Zapadnom Balkanu u velikoj meri je proizvod lokalnih uslova i zavisnosti od prethodnog razvoja, od nasleđa modernizacije iz socijalističkog doba do iskustva postkomunističke transformacije i dezintegracije/stvaranja država usred sukoba 1990-ih. Domaći akteri kao što su političke partije, pojedinačni lideri, poslovni lobiji i ključne socijalne grupe su imali glavnu ulogu u oblikovanju sektora. I najvećim delom, oni su i dalje pristalice statusa quo, koji je usmeren na fosilna goriva i lignit pre svega, kao i na velike kompanije koje podržava država, a koje stvaraju rente za specijalne interesne grupe i garantuju kratkoročnu društvenu stabilnost.

Istovremeno, zemlje Zapadnog Balkana izložene su stranom uticaju, koji je porastao u poslednjih deceniju i po. Postoji nekoliko načina na koje strani uticaj prožima energetski sektor regiona.

Kao prvo, strane kompanije u državnom vlasništvu ili sa njenom podrškom kontrolišu kritične resurse u podsektorima prirodnog gasa, nafte i električne energije. Srbija, u kojoj ruske firme kao što su Gazpromneft, Gazprom i Lukoil igraju važnu ulogu, je najbolji primer, ali nije izuzetak. Čak i u prozapadno orijentisanim zemljama poput Severne Makedonije, Rusija ostaje važan igrač u javnim preduzećima kao što je gasna elektrana sa kombinovanim ciklusom u blizini Skoplja. Na sličan način, kompanije i vlade sa sedištem u EU i SAD bile su na čelu razvoja infrastrukture za tranzit gasa kao što je Transjadranski gasovod koji prelazi preko Albanije³².

Kao drugo, inostrano finansiranje (direktna pomoć, krediti, SDI) je od suštinskog značaja za razvoj infrastrukture i proizvodnih kapaciteta. I Rusija i EU investirale su u tranzit gasa sa ciljem da ostvare svoje ciljeve: kontrolu regionalnih tržišta ili liberalizaciju tržišta i diversifikaciju snabdevanja. Kina – ali i SAD³³ – učestvovala je u projektima na uglju: npr. davanjem povoljnih kredita i investicijama za sanaciju starih TE i izgradnju novih kapaciteta. Sektor obnovljivih izvora energije takođe privlači sve veće interesovanje, pri čemu kompanije iz EU i Turske donose investicije na Zapadni Balkan, a Kina obezbeđuje ključnu tehnologiju (npr. solarne panele i vetro turbine).

---

³² SNAM, koji kontroliše italijanska država, vlasnik je 20% Transatlantskog gasovoda, kao i SOCAR, azerbejdžanska kompanija za gas, i britanska multinacionalna kompanija BP kojom se javno trguje.

³³ Otkazani projekat kompanije ContourGlobal na Kosovu je primer američkih projekata na uglju. Kompanija je investirala u druge delove regiona, kao što je Bugarska. SAD su i dalje treća po veličini zemlja na svetu kada je reč o kapacitetima baziranim na uglju, posle Kine i Indije.

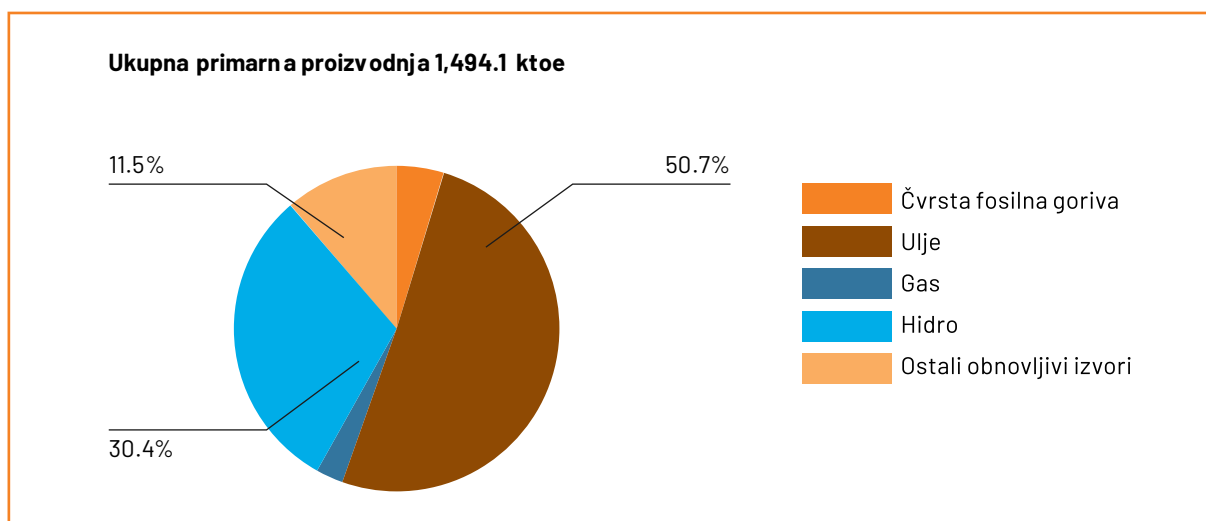
Ukupno uzevši, strano vlasništvo i finansijski tokovi iz inostranstva imaju veliki uticaj na politiku i strateško planiranje. Kao što pokazuje interesovanje Kine za termoelektrane u Srbiji, Bosni i Crnoj Gori, izgledi dobijanja povoljnih kredita za podršku lokalnoj industriji od interesa za političke elite doveli su do odlaganja ključnih odluka u vezi sa budućim pravcem razvoja sektora.

Kao treće, strani akteri pomažu u oblikovanju regulatornog okruženja. EU se snažno zalaže za to da zemlje kandidati na Zapadnom Balkanu usklade svoje zakonodavstvo sa njenim pravnim tekovinama u oblasti energetike i klime. Nasuprot tome, Rusija je iskoristila nedostatak napretka Srbije i Bosne u usklađivanju sa pravilima EU da konsoliduje svoju dominantnu tržišnu poziciju dodajući svom postojećem statusu monopolskog snabdevača i kontrolu nad tranzitnom infrastrukturom. Nasličan način, kineska ulaganja u uglj omogućena su činjenicom da Zapadni Balkan tek treba da primeni šeme određivanja cena ugljenika prema okvirima EU. To je umanjilo podsticaje za donosiocce odluka da brzo postignu zakonodavno usklađivanje uprkos njihovom deklarativnom cilju pridruživanja EU.

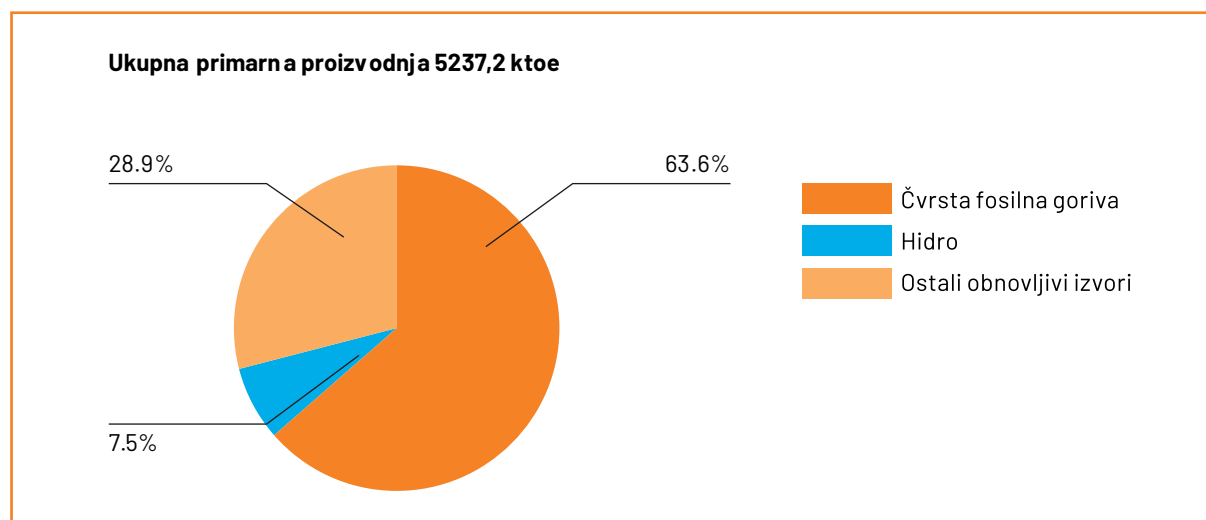
Konačno, usmerenost zemalja Zapadnog Balkana na fosilna goriva stvara zavisnost od uvoza. Ovo je najuočljivije u slučaju prirodnog gasa zbog specifičnosti tržišta i oslanjanja na fizičke interkonekcije i dugoročne ugovore. Ali to se odnosi i na sirovu naftu, a sve više i na uglj, pošto lokalni rudnici ne uspevaju da zadovolje potražnju pri najvećem opterećenju. Zbog toga strategija koja daje prioritet obnovljivoj energiji – sektoru u kojem Zapadni Balkan ima prednost zbog svojih lokalnih resursa – predstavlja bolji put kada je reč o sigurnosti snabdevanja, ali i ekološkoj održivosti.

Nema sumnje da budućnost Zapadnog Balkana leži u obnovljivoj energiji. Međutim, kombinovani efekat istorijske zavisnosti od fosilnih goriva, slabih institucija i stranog uticaja učinio je region zaostalim, ne samo u Evropi kao celini, već i u poređenju s drugim delovima jugoistočne Evrope. Da bi se zatvorio jaz i ubrzala zelena tranzicija, EU bi trebalo da bliže sarađuje sa lokalnim akterima kao što su vladini zvaničnici, poslovni ljudi, civilno društvo i stručna zajednica.

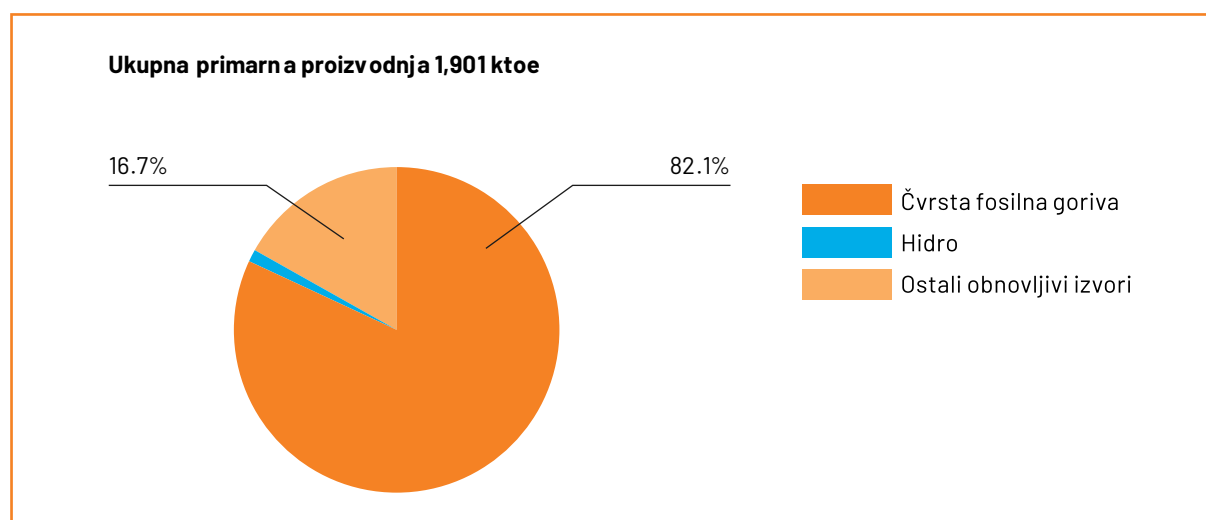
Primarni miks goriva u Albaniji u 2020. [u ktOE]

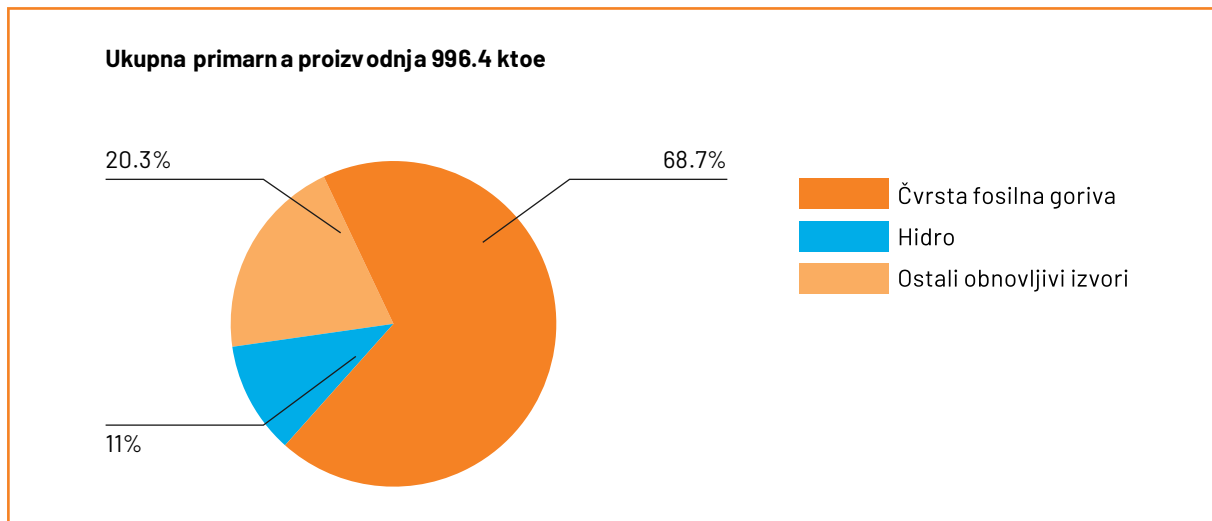
Primarni miks goriva u Bosni i Hercegovini u 2020. [u ktOE]

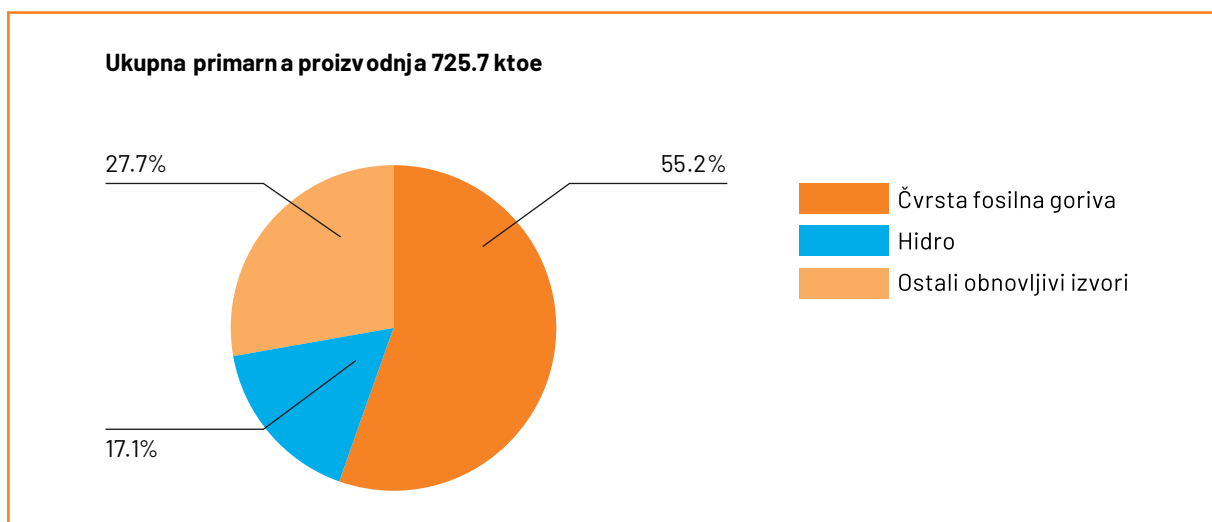
Primarni miks goriva na Kosovu* u 2020. [u ktOE]

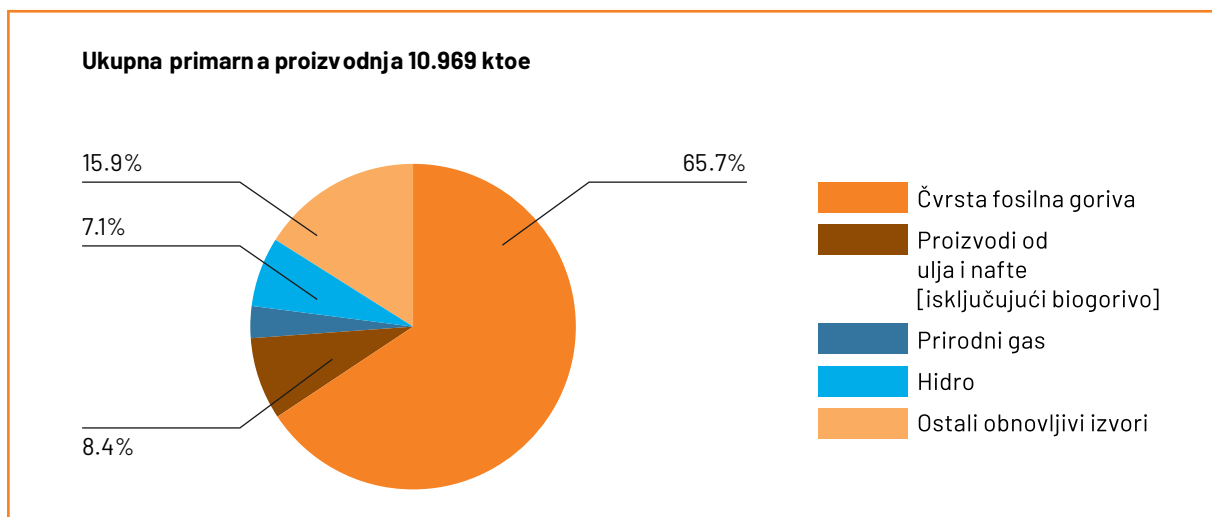
Primarni miks goriva u Sjevernoj Makedoniji u 2020. [u ktOE]

Primarni miks goriva u Crnoj Gori u 2020. [u ktOE]

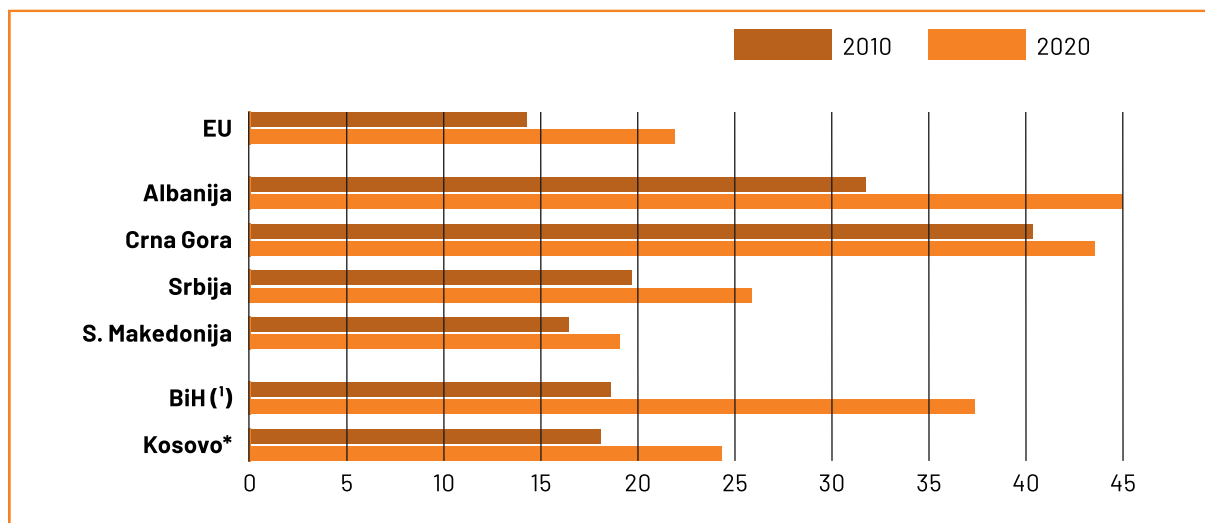
Primarni miks goriva u Srbiji u 2020. [u ktOE]

Udio energije iz obnovljivih izvora, 2010. i 2020.

[% bruto finalne potrošnje energije]

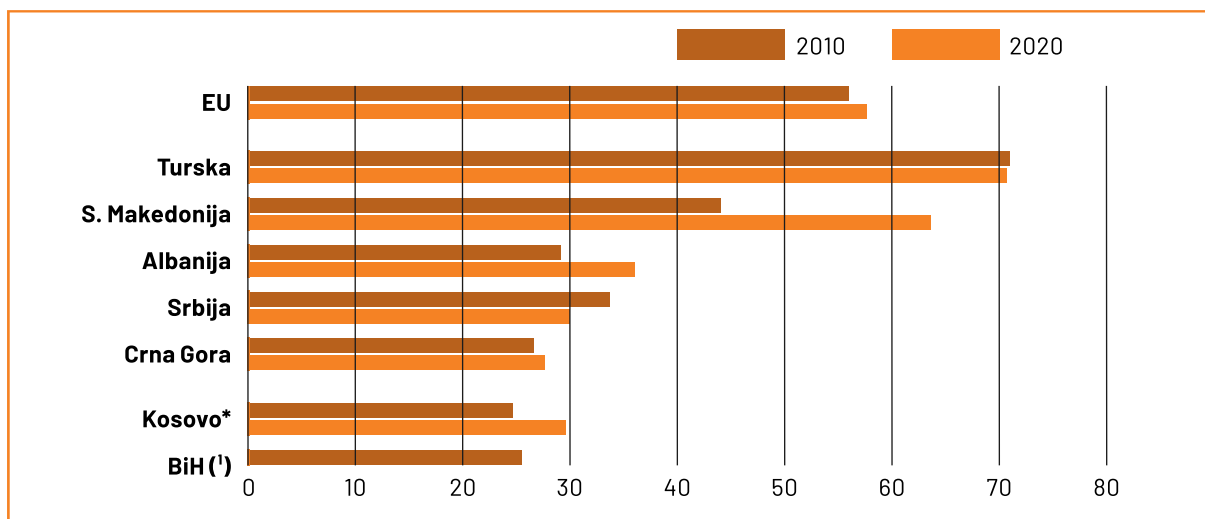

Izvor: Eurostat, Evropska komisija

Zemlja	2010	2020
EU	14.4	22.1
Albanija	31.9	45.0
Crna Gora	40.6	43.8
Srbija	19.8	26.0
Severna Makedonija	16.5	19.2
Bosna i Hercegovina (!)	18.7	37.6
Kosovo*	18.2	24.4

Energetska ovisnost, 2010. i 2020.

[% neto uvoza u bruto raspoloživoj energiji, na temelju toe]

Izvor: Eurostat, Evropska komisija

Zemlja	2010	2020
Turska	70.7	70.6
Sjeverna Makedonija	44.0	63.3
Albanija	28.9	35.9
Srbija	33.5	29.8
Crna Gora	26.4	27.4
Kosovo*	24.6	29.5
Bosna i Hercegovina (1)		25.4

O nama

Savetodavna grupa za javnu politiku Balkan u Evropi (BiEPAG) je zajednička inicijativa Evropskog fonda za Balkan (EFB) i Centra za studije Jugoistočne Evrope Univerziteta u Gracu (CSEES) sa ciljem promovisanja evropskih integracija Zapadnog Balkana i konsolidacije demokratskih i otvorenih zemalja u regionu. BiEPAG se temelji na vrednostima poštovanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokratije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava, uključujući prava osoba koje pripadaju manjinskim zajednicama. Pridržava se vrednosti koje su uobičajene u društvima u kojima preovladavaju pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost i jednakost između žena i muškaraca. Članovi i članice BiEPAG-a su istaknuti istraživači i istraživačice javnih politika iz regiona i Evrope, sa dokazanom ekspertizom na temu Zapadnog Balkana i procesa koji oblikuju region.

Članovi i članice su: Florijan Biber, Bojan Baća, Mateo Bonomi, Dimitar Bečev, Srđan Cvijić, Marika Djolai, Milica Delević, Nikola Dimitrov, Vedran Džihić, Ričard Grivson, Donika Emini, Dejan Jović, Marko Kmezić, Srđan Majstorović, Jovana Marović, Zoran Nečev, Damir Kapidžić, Tena Prelec, Korina Stratulat, Nikolaos Cifakis, Alida Vračić, Đerđi Vurmo, Nataša Vunš.

<https://biepag.eu>

Kontakt: MILENA STEFANOVIĆ, programska menadžerka
milena.stefanovic@balkanfund.org

Evropski fond za Balkan je zajednička inicijativa Erste fondacije, Fondacije Robert Boš i Fondacije Kralj Boduen, koja preuzima i pomaže inicijative koje jačaju demokratiju, neguju evropske integracije i afirmišu ulogu Zapadnog Balkana u rešavanju izazova u Evropi. Njegova strategija se fokusira na tri glavne oblasti – podsticanje demokratizacije, jačanje regionalne saradnje i podrška EU integracijama. EFB podržava proces afirmisanja efikasnosti politike proširenja EU širom Zapadnog Balkana i unapređivanje regionalne saradnje među organizacijama civilnog društva na temeljima solidarnosti i dijaloga zasnovanom na potražnji. Informisanim i osnaženim građanima pruža sredstva i platforme za preduzimanje akcije i zahtevanje odgovornih institucija i demokratije. Fokus rada je usmeren na kontinuirane reforme politika i praksi u zemljama Zapadnog Balkana na njihovom putu ka članstvu u EU.

www.balkanfund.org

Kontakt: ALEKSANDRA TOMANIĆ, izvršna direktorka

aleksandra.tomanic@balkanfund.org

Centar za studije Jugoistočne Evrope osnovan je u novembru 2008. godine, nakon što je 2000. godine Jugoistočna Evropa definisana kao strateški prioritet na Univerzitetu u Gracu. Centar je interdisciplinarna i međufakultetska istraživačka i obrazovna ustanova, osnovana sa ciljem da na univerzitetu obezbedi prostor za opsežne nastavne i istraživačke aktivnosti o Jugoistočnoj Evropi i sa njom, i unapredi interdisciplinarnu saradnju. Centar nastoji da pruži informacije i dokumentaciju, kao i da bude tačka kontakta za medije i javnost zainteresovane za Jugoistočnu Evropu, u pogledu političkog, pravnog, ekonomskog i kulturnog razvoja regiona. Interdisciplinarni tim pravnika, istoričara i politikologa doprineo je istraživanju o Jugoistočnoj Evropi, putem članaka, monografija i drugih publikacija. Centar redovno organizuje međunarodne konferencije i radionice kako bi promovisao najnovija istraživanja o Jugoistočnoj Evropi.

<http://csees.uni-graz.at/>

Kontakt: UNIV.PROF. DR. FLORIЈAN BIBER,

profesor istorije i politike Jugoistočne Evrope

florian.bieber@uni-graz.at

Ova studiju je podržala Evropska fondacija za klimu. Autori su odgovorni za stavove i informacije iznete u ovoj studiji. Evropska fondacija za klimu se ne može smatrati odgovornom za bilo kakvu upotrebu informacija sadržanih ili izraženih u njoj. Evropski fond za Balkan 2020. Sva prava zadržana. Stavovi izraženi u ovoj publikaciji predstavljaju isključivo stavove autora i ne predstavljaju nužno stavove ili gledišta Evropskog fonda za Balkan.

